

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/Volume 8, Sayı/Issue 20 (Aralık/December 2019), s. 47-66.
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut309>
ISSN: 2147-5490, Mainz-Almanya

Özgün Makale/ Original Article

|| Geliş Tarihi: 05.11.2019
|| Kabul Tarihi: 01.12.2019

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi YY. 61 Numaralı Letâyif Mecmuası ve Bu Mecmuadaki Kazasker Manav İvaz Efendi'ye Dair Latifeler

*Miscellany of Wits in The Topkapı Palace Museum Library YY. No. 61 and
The Wits About Qadi-asker Manav İvaz Efendi*

Osman ÜNLÜ*

Öz

Latife mecmuaları, derlendiği zamanın edebî zevkini yansıtan önemli metinlerdir. Bu mecmualarda daha önceye ait metinlerden aktarılan latifelerin yanı sıra yeni ve orijinal anlatılar da bulunmaktadır. Türün örneklerinden biri de Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi YY. 61 numarada kayıtlıdır. 18. yüzyılın ortalarında derlenen ve güzel bir yazısı olan mecmuanın imlası pek de düzgün değildir. Mecmua çerçeve içindeki ana metin ve derkenar metni olarak iki bölümdür. Bu iki bölüm aynı müstensihinin kaleminden çıkmasına rağmen aralarında muhteva açısından önemli farklar vardır. Ana metin kısa latifelerden oluşurken derkenar ağırlıklı olarak hikâyelerden oluşmaktadır. Ancak hikâye aralarında latifeler de bulunmaktadır. Mecmuada Osmanlı tarihinden değişik dönemlerde yaşamış meşhur kişilere dair latifelerin yer aldığı bir bölüm vardır. Bu bölümde 994/1586' da vefat eden Kazasker İvaz Efendi'ye dair beş latife bulunmaktadır. Makalenin ikinci kısmında İvaz Efendi'nin hayatı ulaşılabilen kaynaklardan yararlanılarak anlatılmıştır. Mecmuada yer alan latifeler ve hakkında verilen bir azil fetvası ışığında İvaz Efendi'nin hayatı ve şahsiyetine dair somut verilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mecmua, latife, Kazasker Manav İvaz Efendi.

Abstract

Wit miscellanies are important texts that reflect the literary taste of the time it was compiled. In these miscellanies, there are new and original moments as well as the wits in the texts written in previous times. One of these types of miscellanies is the latife miscellany which registered at Topkapı Palace Museum Library YY. No. 61. The spelling of the miscellany with a beautiful writing compiled in the middle of the 18th century is not as beautiful as its writing. Miscellany, is two sections as the main text in the frame and the marginal text. Although these

* Doç. Dr., Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Balıkesir-Türkiye. Elmek: osm.unlu@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4729-7342>

two chapters are derived from the same pen, there are significant differences in terms of content. The main text is composed of miscellanies, while the marginal text consists of short stories. However, there are also miscellanies among the stories. There is a section in the miscellany that includes the wits of famous people who lived in different periods from the Ottoman history. Qadi-asker Manav İvaz Efendi is one of the people whose names are mentioned in this section. The miscellany contains five wits of İvaz Efendi, who died in 994/1586. In the second part of the article, the life of İvaz Efendi is discussed by using available sources. In the light of the wits in the miscellany and a dismissal fatwa given about him, perceptible data on the life and personality of İvaz Efendi are given.

Keywords: Miscellany, wit, Qadi-asker Manav İvaz Efendi.

Giriş

Arapça bir kelime olan latife, sözlükte “güldürecek tuhaf, güzel söz ve hikâye; mizah yollu söz, fıkra, şaka; sır, ince mana” anlamlarına gelmektedir. Edebî bir tür olarak ele alındığında latifenin iki ana anlamı olduğu görülmektedir. İlk olarak mizahî olduğu kadar düşünmeye sevk eden kısa metinler bu kapsama girmektedir. Nasrettin Hoca'ya dair latifeler bunun en tipik örnekleri sayılabilir. Latifenin ikinci anlamı ise hazırcevaplık olarak da nitelendirilebilecek şekilde muhatabını susturan, ilzam eden metinlerdir. Burada, kişinin muhatabına çeşitli yollarla üstünlük kurma psikolojisinde olduğu hususu dikkatlerden kaçmamalıdır. Bunların yanında kaba argo hatta galiz küfür içeren bazı metinlerin de bulunduğu bilinmektedir.

Türk edebiyatında, çeşitli şekillerde tertip edilen latife mecmualarının muhtevasına bakıldığında genellikle her tür latifenin yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle letayifnameleri konularına göre keskin çizgilerle birbirinden ayırmak pek mümkün olmamaktadır. Bir mecmuada dinî bir latifeden sonra içinde galiz küfür yer alan bir latifeyle karşılaşmak ihtimal dışı değildir. Bu tür mecmuaların ortaya çıkışı XVI. yüzyıl sonlarından itibaren (Batıslam, 2013: 229). Müellifi/musannifi belli olan letayifnamelerin yanında anonim mahiyetteki latife mecmualarının sayısı yabana atılır cinsten değildir. Tıpkı şiir mecmualarında olduğu gibi eli kalem tutan birilerinin beğendiği latifeleri bir deftere yazarak biriktirmesi veya kendince önemli gördüğü şeylerin yanına bazı latifeleri kaydetmesi sonucunda birçok latife günümüze kadar gelmiştir. Ancak günümüz bilim dünyasında mensur edebiyatın hâlâ hak ettiği değeri görmediği ortadadır. Oysa çeşitli kütüphanelerde bulunan ve sayısı yüzlerce olan bu tür mecmualar gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir. Bu yazıda söz konusu mecmualardan birinin ele alınması ve kaynaklarda bu yönüne çok fazla değinilmeyen Kazasker Manav İvaz Efendi'ye dair latifelerin ele alınması hedeflenmiştir.

1. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi YY. 61 Numaralı Letâîf Mecmuası

Yazıda değerlendirilen mecmua Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi(TSMK) YY. (Yeni Yazmalar) 61 numarada “Mecmua-i Letâîf” adıyla kayıtlıdır. Nüshanın hiçbir yerinde böyle bir adlandırma bulunmamaktadır. Bu isim yüksek ihtimalle kütüphane kayıtlarını hazırlayanlar tarafından konulmuştur. Dolayısıyla esere verilen bu isminin tam bir bağlayıcılığı yoktur. Yakın geçmişte adı geçen mecmua üzerine bir yüksek lisans tez çalışması tamamlayan Elif Karasoy da bu hususu dikkate almış olmalı ki muhtevadan hareketle esere “Mecmua-i Letâîf ü Hikâyât” adını vermiştir (Karasoy, 2019: 114).

Mecmuanın musannifi belli olmadığı gibi onun kimliği hakkında herhangi bir ipucu da bulunmamaktadır. Ancak nüshanın 26a sayfasındaki derkenar hikâyenin

bitiminde *temmet* ifadesinden sonra *fî gur-re-i safer sene 1163* (10 Ocak 1750) tarihi o hikâyenin bitiş tarihini vermektedir. Bundan anlaşıldığı kadarıyla hikâye bu tarihte bitmiş, arkasından *latife* başlığıyla başka bir metnin yazımına başlanmıştır. Ancak bu latife bir satır yazıldıktan sonra yarım bırakılmış, başka hikâyelerle devam edilmiştir. Yarım bırakılan latifenin 33a sayfasında yeniden ve eksiksiz olarak yazıldığı görülmektedir. Eserin bir mecmua olması hasebiyle müstensihin bu tarih kaydından sonra da ilaveler yaptığı görülmektedir. Dolayısıyla verilen tarihin eserin yazımının bittiği tarih olarak alınması pek mümkün görünmemektedir. Ancak tarihten kısa bir süre sonra yazım işinin tamamlandığı varsayılabilir. Bunun yanında 108b sayfasındaki bir latife de yazım tarihine dair başka bir ipucudur. Söz konusu latife “*Maḥmiye-i Koştanṭiniyyede Monla Gürānide şeyḥ ü vā’iz u nāṣih olan Tatar Derviş Efendiden bi’z-zāt istimā’ olındı ki ...*” ifadeleriyle başlamaktadır¹. Burada bahsi geçen Tatar Derviş Efendi’nin Halveti olduğu, Zeyrek’te Koruklu Tekkesi şeyhliğinde bulunduğu ve Süleymaniye vaizi iken Muharrem 1148/ Haziran 1735’te vefat ettiği bilinmektedir (Mehmed Süreyya, 1996: 411). Bu iki bilgi ışığında mecmuanın derlenme tarihi yaklaşık olarak tespit edilmiş olmaktadır. Böylece eserin telifinin/istinsahının 1163/1750 yılının ilk aylarında tamamlandığı sonucu çıkmaktadır. Söz konusu latifeden ayrıca müstensih/musannifin sadece eski eserlerden derleme yapmadığı, kendi devrinde meydana gelen olayları da esere dâhil ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle mecmuada telif özelliği gösteren latifelerin bulunduğu ifade edilebilir.

Nüşhanın zahriyesinde kütüphane mühürlerinden başka bir ibare bulunmamaktadır. Çeşitli zamanlarda basılan bu mühürlerde ise farklı arşiv numaraları yer almaktadır. Nüşhanın Karatay kataloğundaki numarası 130’dur (Karatay, 1961: 303). Ancak bu numara kütüphane tarafından daha sonra 61 olarak değiştirilmiştir ve mecmua günümüzde aynı numara ile kayıtlıdır. Eserin 199b yaprağında *latife, mine’l-letā’if* başlığı yazılmış ama latifenin kendisi yazılmadan bırakılmıştır. Nüşhayı iki farklı mecmua olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, müstensihin aynı kişi olmasıdır. Özellikle çerçeveye alınmış ana metinde hattın çok güzel olmasına karşılık hem ana metin hem de derkenar metinde ciddi imla hataları bulunmaktadır. Harf eksiklikleri, noktaların eksik veya fazla konulması, Arapça ve Farsça kelimelerin imlalarına dikkat edilmemesi en dikkat çeken hatalardandır. Örneğin aşağıdaki dipnotta metni verilen Tatar Derviş Efendi’ye ait latifede geçen *efḍal* kelimesinde (ض) harfinin noktası unutulmuş ve kelime (افصل) şeklinde yazılmıştır. Yine aynı latifede *güzer* kelimesi bir yerde (كزر), iki yerde de (كزر) olarak geçmektedir.

Mecmuada herhangi bir önsöz veya giriş mahiyetinde bir bölüm yoktur ve metin doğrudan bir latife ile başlamaktadır. Ancak müstensihin imla sorunu mecmuanın daha ilk kelimesinde kendini belli etmektedir. Söz konusu ilk latife “*Vālī (والی) Efendi merḥūm*

¹ Latife: *Maḥmiye-i Koştanṭiniyyede Monla Gürānide şeyḥ ü vā’iz u nāṣih olan Tatar Derviş Efendiden bi’z-zāt istimā’ olındı ki bir gün sultān Meḥemmed Cāmi’-i şerifine va’za giderken bir bölük nisvāna rāst geldigümüzde bunlar iki tarafa durup ben daḥı ortalardan güzer êtdüğümüzden mezbūrāndan bir rind-i pişgün [ü] cüste [ve] nigār-ı nāzenin [ü] ḥuceste yanuma gelüp efendi ḥāzretleri sa’ādetle ne maḥalli teşrif ü ‘azm edersiz dēdükde ben daḥı kızum bu gün Cāmi’-i Sultān Meḥemmedde vaḫifemüz vardır, anda şuleḫā-yı müslimāne va’z u nāṣihat êtmege giderem dēdükde nigār-ı mezbūr ammā vuzūnuza ḫalel ṫarı oldı. Tecdid-i vuzū êdüp ba’de gitseñüz efḍal (افصل) idi dēdükde ben daḥı a kızum ben zāviyeden vuzū ile çıkup bu cānibe revāne olmuşumdur dēdükde efendi bu kadar zibā nisvānuñ vasaḫından güzer êtdiñüz āb-dest nērede ḫalır dēdükde ben daḥı kızum nisvān mā-beyninden güzer (كزر) āb-deste zarar vērmesi Şāfi’i mezḫebindedür. Bizüm mezḫebümüzde çataluñuzdan güzer êtmeyince āb-deste ḫalel ve zarar işābet êtmez dēdükde nigār-ı mezbūr müzlem olup revāne olmuşıdı dēyü buyurdılar (108b-109b).*

ki ...” ibareleriyle başlamaktadır. Bu, aynı zamanda Abdurrahman Hibrî'nin *Hadâyîku'l-cinân* adlı eserinin ilk bölümündeki ilk latifedir (Ünlü, 2018: 191). Ancak latifenin kahramanının ismi Vâlî değil Vâlihî'dir. Vâlihî, Edirneli olup 996/1588'de vefat etmiş şair ve vaizdir. Çerçeve içindeki metinde toplam 109 latife bulunmaktadır. Latifelerin uzunluğu çok değişkendir. 6 satırdan (örneğin 5a-5b ve 118b sayfalarında 25-30 kelime) oluşan latifeler olduğu gibi beş yaprak uzunluğunda (63a-68a) hikâye özelliği gösteren metinler de bulunmaktadır. Metinler “latîfe”, “latîfe-i garîbe” veya “latîfe-i nâdire” şeklinde kırmızı mürekkeple yazılmış başlıklar taşımaktadır. Birçok latife bir beyit veya bir kıta ile bitmektedir. Bu manzum bölümlerde işlenen konu genellikle latifenin verdiği mesajla paraleldir ve bazen latifenin özeti olarak da görülebilir. Manzumelerin bir kısmı Farsça yazılmıştır.

Mecmuada yer alan latifelerin konu itibarıyla genellikle meşhur ve topluma mal olmuş kişilerin latifeleri ile mahbupdost, zampara, ahmak ve saf insanlar ile çeşitli mizahî olaylardan oluştuğu görülmektedir. Konular genel olarak belli bir sırada yer almıştır. Baştan 36a'ya kadar olan 46 latife hazırcevaplık ve çeşitli nüktelerle ilgilidir. Bunların birçoğunda kahramanlar gerçek hayattan ve genellikle meşhurlardan, bazılarında ise o şehirde tanınan ama sıradan halktan olanlardan oluşmaktadır. Vâlihî Efendi, Taşköpri-zâde Kemâl Efendi, Eğri Hıyar lakaplı bir maskara, Nef'î, Bâkî Paşa, Pir Mehmed Efendi (Kör Müftü Efendi), Râziye Kadın-zâde Mustafa Paşa, Şair Bâkî, Gürcü Mehmet Paşa, Hadım Mesih Paşa, Petko-zâde, Nalça Bey, İvaz Efendi, Ganî-zâde Nâdirî, Hâfız Ahmet Paşa, Zâtî, Hüseyin Baykara, Molla Câmî, Şeyh Vefâ, Semiz Ali Paşa, İştîbî Emir Efendi bu bölümdeki latifelerin kahramanlarıdır. Bunlardan Ganî-zâde Nâdirî ve Hâfız Ahmet Paşa arasındaki latife dönemin siyasi olaylarına göndermede bulunması açısından ilginç bir örnektir. Nâdirî'nin Beyzâvî tefsirine haşiye yazmakla meşgul olduğu sıralar Paşa kaptanıdır. Paşa, bir mecliste sohbet sırasında Nâdirî'nin şarap içmesinden kinaye olarak ona “tefsir yazarken ‘içki ve kumar ...’² ayetine geldiniz mi” diye sorar. O sıralar donanmanın bazı sıkıntıları vardır ve donanmadaki bazı gemiler Venediklilerin eline geçmiştir (1017/1608) (Köprülü, 1997: 84-85). Ganî-zâde de bu olayı ima ederek ‘denizde fesat çıktı’³ ayetine gelmişiz” şeklinde cevap verir (18a-18b):

Latîfe: Ol zamânki nâdire-perdâz-ı ‘ulemâ-yı Rûm olan Ğanî-zâde merhûm tefsîr-i Beyzâvîye hâşiye tahrîr ederdi. Bir gün Hâfız Ahmed Paşa ile ki ol zamânda deryâ-yı sepîd ü siyâha hükûm-rân ya'nî kapudân olmuş idi. Bir mecliste oturup [18b] muşâhabete meşgûl ve birbirlerine lâğ-ı latîfe eyleyüp bâb-ı mûmâzâha vü mühâvere küşâde olmuş idi. İttifâk eşnâ-yı mükâlemede Ğanî-zâdenüñ şûrb-i müdâm ile mülâm olduğına ihâm kaşd edüp tahrîr-i tefsîrde *innemâ'l-hamru ve'l-meysiru* âyet-i kerîmesine geldiñiz mi dëyü su'âl eder. Meger ol senede tonanma-yı hümâyûna ba'zî hasâret vâki' olmuş imiş. Ğanî-zâde dalı cevâbında ol ma'nâya ihâm kaşd edüp *zahara'l-fesâdu fi'l-berri ve'l-bahr* âyet-i şerîfesine gelmişizdür der. Kıt'a:

² Maide (5) Suresi 90. ayetin tam meali şudur: “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.”

³ Rum (30) Suresi 41. ayetin tam meali şudur: “İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.” Ayette bilinçli olarak bir kısaltma yoluna gidilmiştir. Ayet metninde *zahara'l-fesâdu fi'l-berri ve'l-bahr* (karada ve denizde fesat çıktı) ifadesi olmasına rağmen Nâdirî, “kara” kelimesini atlayıp denize vurgu yapmıştır.

Hey ne şafâdur bu şafâ kim kişi
Söylenicek nükte ile bir kelâm
Ola hemân ol dağı hâzır cevâb⁴

Mecmuanın 36a-50a sayfaları arasındaki 10 latifede erkeklerin kendi aralarındaki ilişkiler yer alır. Bu latifelerin bir kısmı aşk konulu iken büyük bir kısmı eşcinsellikle ilgilidir. Aşk konulu latifelerden birinde akılsız bir âşık, mail olduğu dilberle bir mecliste yiyip içerken vefasız civan bir bahane ile âşığından incinir, meclisin ortasındaki taş testiye kaldırıp âşığının kafasına vurur ve onu başından yaralar. Ertesi gün âşık ile dilber bir mecliste yine buluşur. Bazı dostları başındaki yarayı gösterip “bu erik” diye gülüşürler. Âşık da sevgilinin vurmasını ima edip “can eriği” diye cevap verir. Bunun üzerine o dilber, “ne saçmalarsın, bardak eriği değil mi o” diyerek âşığın başına gelenleri orada bulunan herkese ilan eder (38a-39a):

Laîfe: Bir ‘âşık-ı lâ-ya’kıl kendinün mâ’il olduğu dilber-i şîrîn-şemâyil ile bir mecliste ‘işret eyler iken cüvân-ı nâ-mihrbân bir bahâne ile ‘âşık-ı bî-dile rencîde-dil olup miyân-ı mecliste olan küze-i sengini kaldırıp başına çalup ol râhat-rûh bu ‘âşık-ı der-be-derün ser-i bî-ferini mecrûh eder. Ertesi yine bu ‘âşık-ı nâ-tüvân ol dilber-i fettân ile bir mecliste dağı cem’ olup ba’zı yârân cerâhat-ı ser-i bî-sâmânına ta’rîz⁵ kenârından bu erik dëyü hânde-zenân olup ol ‘âşık-ı nâ-tüvân dağı darb-ı cânân olmasın ihâm edüp cân erigidür dëyicek hemân ol dilber-i fettân ne herze söylersin bardak eriği değil midür dëyü fakîrün ser-güzeştin i’lâm u i’lân eder. Kıt’a:

‘Âşık-ı şâdık olsa bir miskîn
Hâzz eder cânı dögse anı hâbib
Dilberün darbını yeyen ‘âşık
Dëdi darb-ı hâbibdür çü zebîb

50a-68b arasında kahramanlarının kadın ve erkekler olduğu 10 müstehcen latife bulunmaktadır. Bunlardan birinde doğum sırasında çektiği ağrıya dayanamayan kadının, kocasına “Bu sıkıntıya sebep sensin” diyerek çokça söylendiği, kocasının da bu sözleri duyunca “Sen öyle söylersin, ben de gidip aletimi keseyim” diyerek hızla evden çıktığı ve karısının bu durumu görünce kocasının kendi aletini keseceğini düşünerek etrafında bulunanlara “Beni bırakın, ona bakın. Zira delidir, keseceğinden korkarım” dediği ablatılmaktadır (68a-68b):

Laîfe: Zenândan biri vaz’-ı hâml ederken ıztırâbından (اصطراب) şevherine nefrîn edüp bu mihnete bâ’iş hep sensin dëyü vâfir şetm eder. Şevheri dağı çünkü sen öyle dersin, ben dağı varup âletimi kaç’ edeyim dëyüp ‘acele ile hâneden taşra gider. ‘Avrat bu hâli göricek fi’l-vâkı’ zekerin kaç’ eder kıyâs edüp hemân etrâfından olan kâbile ve kavm-i kabîlesine feryâd ü figân edüp meded beni koñ anı görün zirâ dîvânedür korqaram kaç’ eder dër.

Eserin 68b-73a sayfaları arasındaki 8 latifede ahmak ve cahillerin başlarından geçen olaylara değinilmiştir. Bu latifelerden birkaçında kahramanlar *Etrâk-i bî-idrâktendîr*: Mesela ömründe hiç namaz kılmamış Türklerden biri şehre geldiğinde yatsı namazını kılmak için bir camiye girer. Vitir namazı kılınırken imam ellerini

⁴ Burada bir mısraın eksik olduğu anlaşılmaktadır.

⁵ Kelime (تعز) harfleriyle yazılmıştır. Ancak herhangi bir anlamı olmayan bu kelime, tamir yoluyla “ta’rîz” olarak düzeltilmiştir.

kaldırıldığında bu Türk hemen secdeye gider. Başka bir gün yine yatsı namazı için mescide gidip namaz kılmaya başlar. Vitir namazı kılınırken geçen sefer ettiği hayvanlık aklına gelir ve yanındaki yoldaşına “dikkat et, imamın eli vardır” diyerek eşekliğini belli eder (70a-70b):

Laṭife: Cemî‘ ‘ömründe namâz kılmayan Etrâkden biri şehre gelüp bir gece ‘iṣâ namâzın kılmığıçün mescide varur. Ammâ şalât-ı vitrde tekbir-i ḳunûd için ref‘-i yed êtdükde Türk hemân [70b] secdeye varup çâr-pâ şeklinde ṫurur. Def‘ a-i âheride ol Türk daḫı nazm:

Bî-namâz idi ve hem yüzi ḳara

Düşmeyince başı inmezdi yere

İttifâḳ yine vaḳt-i ‘iṣâda ol Türkle ma‘an mescide varup şalât-ı vitr edâ olunurken geçen def‘a êtdiḡi ḫayvâniyyet ḫâtrına gelür. Eṣnâ-i şalâvatda yoldaşına tenbîh êtmek için ṣaḳın imâmuñ eli vardur ḡâfil olma dëyü ḫumârâsâ na‘re-zenân olur. Kıṫ‘a:

Bî-namâz olan kiṣi ḫardur hemân

N‘ola feryâd eylese mânend-i ḫar

Bâr-ı teklif-i Ḥudâyı çekmeyüp

Belki ma‘nide olur ḫardan beter

Bundan sonra gelen 3 latife ise nükte tarzındadır. 75a-92a sayfaları arasında birbiriyle ortak özelliḡi bulunmayan insanların farklı durumlardan kurtulmak için başvurdukları hilelerden söz edilen 11 latife mevcuttur. Bunlardan birinde bir esirci yeniçeri, Rumeli‘deki savaşlardan birine katılıp 70-80 tane Kazak esir alır. Hepsini bir zincirle birbirlerine baḡladıktan sonra memleketine giderken bir darboḡazda bir iki Ulahla karşılaşır. Ulahlar, yeniçerinin atını almak ister. Yeniçeri ne kadar yalvarsa da faydası olmaz. Sonunda bir hileye başvurur ve Kazaklara kendi dilleriyle emrederek Kazakların baḡlı oldukları tek parça zincirle Ulahları halka gibi kuşatıp onları atlarından yıkmalarını saḡlar. Sonra Ulahları bu zincirin bir tarafına baḡlayıp başlarına eski bir külâh ve sırtlarına eski bir hırka benzeri elbise giydirirler. Konuşamasınlar diye de dillerini iḡneleyip yollarına devam ederler. Esircinin şehrine geldiklerinde o Ulahları esirlerle birlikte satar. Ulahlar da ettiklerini bulurlar (91b-92a):

Laṭife: Bir esirci yeniçeri Rümeli ḡazâlarından birine gidüp yetmiş seksan dâne Ḳazaḳ alır. Cümlesin bir zincire taḳup birbirine beste kılduḡdan soñra piyâde önüne kaṫup vilâyetine giderken bir der-bend içinde bir iki Ulaḡa râst gelür. Şöyle ki ‘âdet-i zaleme-i Ulaḡândan yeniçeriniñ atını almak murâd eyleyüp yeniçeri her çend ki tazarru‘ u niyâz eder, ařlâ muḳayyed olmaz. Aḫir görür, bir ḫile tedbir êtmeden ḡayrı çäre bulmaz. Hemân bir kerre Ḳazaḳlara lisân-ı küffâr ile emr eyleyüp kendiler bend olduḡı yek-pâre zincir ile Ulaḡları ḫalka gibi kuşadup atlarından yıḡduḡdan soñra tutup zincir-i ma‘hüduñ bir cânibine bend eder. Ba‘dehu başlarına bir eski külâh ve düşlarına bir eski hırka maḳûlesi kühne eşvâb ḡeydirüp ve söylemesünler dëyü lisânlarını iḡneleyüp yollarına giderler. Vaḳtâ ki esirciniñ menziline gelürler, Ulaḡları daḫı Ḳazaḳlar ile fûruḫt êdüp fi‘l-i nâ-sezâlaruñ cezâların bulurlar. Kıṫ‘a:

Şu kim dâyim êdüp bî-dâd ‘âdet

Çeke her kiṣi zülmi ibtilâsın

Ëriřdükde göge mazlumuñ ahu

Aña da Hax vërür lâ-büd belâsın

92a’da yer alan, bülbül ve baykuşun kahramanları olduğu latife mecmuadaki tek fabl örneğidir. Bu sayfadan mecmuanın sonuna kadar olan 19 latife karışık olarak sıralanmıştır ve her konudan olayların bulunduğu anlatılardır. Bunlardan birisinde latifenin kahramanları hakkında yapılan yorum hayli ilginç ve dikkat çekicidir: Sultan I. Ahmed’in At Meydanı’nda yaptırdığı İnadiye Camii (Sultanahmet Camii) bina emini olan Kalender Paşa⁶ ile Galata Kadısı Kara Ali Efendi⁷ cami civarında sohbet ederlerken Kara Ali “Acaba Galata’da oturanları camiye tabi etsem bu hizmetim karşılığında bana İstanbul kadılığını verirler mi?” diye sorar. Kalender Paşa ise “Daha olmazsa kara eşek kapıda bağılı” diye cevap verir. Kara Kadı da “Verilmezse kuş kalenderdir(?)” şeklinde ilave eder. Bu, ince bir latifedir. Onların dönemlerinde yaşayanlar, zikredilen şahısların bu derece akıl ve irfan sahibi olmadıklarını nakleder. Hikmeten “tavşan çomağı rast gelen” sözlerden olmalıdır (117a-118a):

Latife-i Ğaribe: Meger merhûm Sultân Ahmed Hân hazretleri At Meydânında binâ buyurdıkları ‘İnâdiye Câmî’-i şerîfine binâ emini olan Ğalender Paşa ile Ğalata kâdîsı Ğara Monla ‘Ali câmî’-i şerîf olduğu yerde şafâlarından birbirleriyle kelimât edüp Ğara ‘Ali kâdî der ki ‘acabâ Ğalata re‘âyâsını câmî’-i mezbûra re‘âyâ kayd eyledigim hizmetim muğâbelesinde bize İstanbul kâdîliği hizmeti şadaka olur mı ola dediginde Ğalender Paşa dağı olmaz ise kara eşek kapıda bağılu ya demiş. Ğalender Paşa dağı Ğara kâdîya der ki bizim hizmetimiz muğâbelesinde dağı bize vezâret verilür mi dediginde Ğara kâdî dağı der ki verilmez ise kuş kalender-est begim demişdür. İnce latifedür. Fe-emmâ dehriden öyle menkûldür ki mezkûrlar bu mertebe zevîl-‘ukûl ve şâhib-i ‘irfân degüller idi. Hikmeten tavşan çomağı rast gelen kabilin[den]dür.

Mecmuanın derkenarındaki 1b’den başlayarak kesintisiz bir şekilde 106b sayfasının sonuna kadar devam eden kısmın konuları çerçeve içindeki metinden çok farklıdır. Hattın benzerliği, imla ve kelime yazım yanlışlarının aynı şekilde devam etmesi bu kısmın da aynı müstensih tarafından yazıldığı ihtimalini güçlendirmektedir. 102b’de hat değişmekte, nesihden talik hatta dönmektedir. Bundan sonraki metinlerin başlıklarının *menkıbe*, *fâide*, *mutâhebât* olması da bu kısımların sonradan başka birisi tarafından ilave edildiğini göstermektedir. 105b-106b arasında Ubeyd-i Zakânî’nin *Risâle-i Dil-güşâ* adlı eserinden alınmış 13 latife vardır ve bunlar orijinal diliyle, Farsça olarak kaydedilmiştir. Bu kısımdaki metinler ikiye ayrılabilir. İlk olarak genellikle “*hikâyet olunur ki*” kalıp ifadesiyle başlayan ve hikâye özelliği gösteren metinler vardır. Bu başlangıç kalıplarının ilk birkaç kelimesinde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Aynı şekilde metin içinde geçen özel isimlerin büyük çoğunluğu da kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İkinci tür metinler de hikâyelerin bittiği sırada sayfada belli bir boşluk kalmışsa müstensih/musannif tarafından yerleştirilen ve *latife* başlıklı kısa anlatılardır. Derkenarda bu şekilde toplam 50 hikâye ve 26 latife bulunmaktadır.

⁶ Maliyeden yetişip 1022/1613’te üçüncü defterdar oldu. Sonra ikinci defterdar olup I. Ahmed, camiini bina buyurduklarında bina emini oldu. Camiinin bitiminde Şevval 1023/ Kasım 1614’te kubbe veziri oldu. Az müddette vefat eyledi (Mehmed Süreyya, 1996: 858).

⁷ Zengibarlı Abdür-raûf Efendi’nin oğludur. Müderris, Galata, Bursa, Edirne Mollası oldu. 1029 Ramazanı kadir gecesinde İstanbul Kadısı oldu (25 Ağustos 1620). Kazaskerlik yaptıktan sonra 1033/1623’te vefat etti (Mehmed Süreyya, 1996: 251).

Derkenarda yer alan hikâye metinlerinde dikkat çeken ilk husus, muhtevanın neredeyse tamamen değişmesidir. Çerçevesi kısımdaki latifelerde mizah ön planda iken burada dinî muhteva ve nasihat üslubu kullanılmıştır. Hikâye başlığı altındaki metinlerin *latifelere* göre uzaması anlatı türünün değişmesinin getirdiği olağan bir durumdur. Derkenarın 1b sayfasında başlayan ilk hikâyede Fatih Sultan Mehmet'in vezirlerinden Mahmut Paşa'nın hayatı menkıbevi bir üslupla anlatılır. Daha sonraki hikâyelerin dinî ve nasihat üsluplu eserlerden seçildiği anlaşılmaktadır. Bazıları fabl türünde olan bu hikâyelerin belli bir tematik sıralaması yoktur. Masal üslubundaki hikâyelerin yanı sıra mizahî ve sosyal hayatla ilgili olanlar da vardır. Kahramanların birçoğu İslam tarihinden alınmıştır. Hikâyelerin genellikle ortak İslam geleneğine ait ve anonim özellikteyse de kahramanlarının Osmanlı tarihinden alındığı gerçek karakterlerin olduğu hikâyeler de bulunmaktadır. Örneğin Turşucu Hüseyin Çelebi'nin hikâyesi (101b) ve Sultan IV. Murad ile Bekri Mustafa arasında geçen olayların anlatıldığı hikâye (102b) bu türdendir. Derkenarda, diğerlerine göre oldukça uzun bir hikâye de Cemşid ü Hurşid'dir (41b-58a). Bu türün tek mensur örneği olabilecek metin diğer Cemşid ü Hurşid mesnevileriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilir.

Sultan IV. Murad ile Bekri Mustafa arasında geçen bir latife, Osmanlı hayatını yansıtmaları açısından iyi bir örnek olarak görülebilir: Bağdat fatihi olan Sultan Murad'ın çok büyük bir kadehi vardı ve o, bu kadehteki şarabı bir seferde içerdi, içerken de meze yemezdi. Ancak sultan, tek başına içmekten de usanır. Silahlarına "Bana şarap içmek için bir yoldaş bulun" diye emreder. Silahlar, kimi yoldaş edeceğini düşünürken aklına Bekri Mustafa gelir. Onu bulup durumu kendisine aktarırlar. "Kadehteki şarabı tek defada içmeli ve yanında meze de asla yememelidir. Yoksa katledilirsin" derler. Bekri Mustafa, bir gün Sepetçiler Köşkünde sultanın huzuruna çıkarılır. Sultan kadehini bir defada bitirip dibini gösterir. Sıra Bekri Mustafa'ya gelince eline kadehi verirler. Bekri de kadehi alır, gözlerini kapatıp içer. Ancak meze olmadığından sıkıntıya düşer. O sırada denizden bir cenaze kayığının geçtiğini görür. Bundan iyi fırsat olmaz diyerek pencereden eli ile işaret eder. Padişah bu işaretin anlamını ve sebebini sorunca "Padişahıma bin yıl ömür ihsan edilsin. Cenaze kayığına 'niçin öldü' diye sordum. Onlar da 'Şarabı her zaman mezesiz içerdi, ondan öldü' dediler. Ben de 'Bana da bir mezar hazırlayın, böyle giderse yakında ben de gelirim' dedim, işaretim bundandır" diye cevap verir. Sultan Murad bu cevaptan çok hoşlanır ve sonrasında onu kendine nedim yapar. İçtikleri zaman da yanında meze yerler:

Fâtiḥ-i Bağdâd olan Sultân Murâd şöyle bâde içerdi ki bir kadeḥ var idi, tamam iki vakıyye şerbet alurdu. Bir yol yek merrede içer ve aslâ meze yemezdi. Ammâ yalnız içmeden usan gelmiş idi. Silâhdâra tenbîh eder. Baña bir ayakdaş bulun şarâb içmege dëyü tenbîh eder. Anlar da 'acabâ padişaha kimi ayakdaş eylesek dëyü fikr ederken 'aşruñ Bekrî Muştafâsı bundan ëyü olmaz dëyüp Bekrî Muştafâyı bulup işi aġnadup meşrebi şöyledür ve kadeḥ yek merrede içmelidür ve aslâ meze yemez. Eger edemez iseñ katl eder. Bekrî Muştafâ düşünmege başlar, 'acabâ benim aḥvâlim nice olacaġ dëyü tefekkür [éder]. Bir gün Sepetçiler Köşkine inüp şerbet dëdükde ol sâ'at ma'hüd yek merreyi doldurup eline sâkî şunup bir yol içüp dip gösterüp ayak üzerinde gezinür iken bana ayakdaş dëdim idi kanı? Hâzır pâdişâhum dëyüp Bekrî Muştafâ gelip yer öpüp doldur edüp ma'hüdü Bekrî Muştafâ seyr edüp şaşup nevbet Bekrî Muştafâya gelüp verürler. Bekrî daḥı alup içer. Ammâ artuġ edemeyüp gözlerin yumup bâri gözüm görmesün dëyüp hele ne ḥâl ise çeküp içer, velâkin meze yok. Ammâ ne yapacaġın bilmeyüp ol vaġt deñizden bir cenâze kayığı geçer. Bekrî Muştafâ görüp bundan ëyü fırsat olmaz dëyüp pencereden eli ile işaret eder.

Ammâ pâdişâh görür, su'âl eder, nedür aşlı dëyü zür eder. Pâdişâhuma biñ yıl 'ömrleri ihsân ede. Cenâze kayıǵına su'âl eyledim neden öldü dëyü. Cevâb êtdiler ki her vaqt şarabı mezesiz içerdî, andan öldi dëdiler. Ben dañı cevâb eyledim ki bana da bir mezâr hâzir eylen, böyle gider ise yakında ben de varurum dëdim. İşâretim aşlı budur dëyü söyledükde Sultân Murâd hazz êdüp ba'dehu nedim eyledi. Ne vaqt içse meze yerler idi.

Derkenarda bulunan *latîfe* başlıklı metinler çerçeve içindeki metinle uyumlu ve benzer bir şekilde hazırcevaplıkla, mizahla ve müstehcenlikle ilgili bir içeriğe sahiptir. Konular arasında karı koca ilişkileri, tarihî şahsiyetlerin dâhil olduğu latifeler, Nasrettin Hoca'nın bir fıkrası ve en sonda da Ubeyd-i Zakânî'den alınan Farsça latifeler bulunur. Daha önce de ifade edildiği gibi bu latifeler yüksek ihtimalle derkenar hikâyesi bittikten sonra kalan boşluklara yazılmıştır. Burada tam olarak anlaşılabilen husus ise latifelerin konusunun derkenar hikâyelerle değil çerçeve içindeki metnin muhtevasıyla uyumlu olmasıdır. Akla gelen ilk ihtimal, bu latifelerin yazım zamanının hikâyelerin yazım zamanından daha sonra olmasıdır. Farklı zamanda yazılmış olduğu için de muhtemelen muhteva bu şekilde değişmiştir. Derkenardaki latifelerin ilki 24a'dadır. Bir cemaat bir hırsız yakalar ve çeşitli cezalar vermeyi konuşurlarken içlerinden biri "Bunu evlendirin, bundan büyük ceza olmaz" der:

Bir cemâ'at bir gün bir hırsız tutup kimi asalum kimi ayağını keselüm dëyüp her biri bir türlü 'ukûbet söyledükde evlilikten cânı yanmışlardan birisi ilerü gelüp ne zahmet çekerseniz bu gidiyi hemân evlendirün, buña andan büyük 'azâb olmaz dër.

Mecmuada 64a sayfasının derkenarına yazılmış bir latifede camiye uzak bir yerde oturan imam ve bu caminin cemaati arasında geçen komik konuşmalar yer almaktadır:

Naql ederler ki bir imâmuñ evi mescidden ırak imiş. Cemâ'at eydürler ki ey imâm efendi menzilün ırakdur, her vaqt gelmek size elemdür. Yatsu namazı 'avf êtdük, gelmeñ, biz nice edersek ederiz derler. İmâm eydür: Tañrı size rahmet eylesün, cemâ'at kadar benim mürüvvetüm yok mu? Ben dañı sizlere şabâh namazın bağışladım dëmişdür.

Mecmuanın muhtevası incelendiğinde büyük ölçüde kendisinden önce yazılmış eserlerden derlendiği anlaşılmaktadır. 108b'deki latifenin bizzat olayı yaşayan kimseden işitilip yazar tarafından mecmuaya alındığına göre aynı şekilde mecmuadaki diğer latifelerden bazılarının esere bu şekilde alınmış olma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Mecmua üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan Elif Karasoy, çalışmasını imlasında ciddi problemler bulunan metnin okunması ve mecmuayı oluşturan latife ve hikâyelerin kaynak metinlerinin tespit edilmesi üzerine kurmuştur. Buna göre yazar, 38 latife ile en fazla Abdurrahman Hibrî'nin *Hadâyıku'l-cinân* adlı eserinden faydalanmıştır (Karasoy, 2019: 7). Hibrî'den sonra Lamii Çelebi 15, *Ferec Ba'de's-şidde* 6, İsmail b. Ali'nin *Câmiu'l-hikâyât* 1 4, *Mesnevi* 3, *Kelile ve Dimne* 2, *Feyzullah Efendi Mecmuası* ve *Terceme-i Tibru'l-mesbûk fî-Nasâyihî'l-vüzerâ ve'l-mülûk* adlı eserde de birer metnin ortak olduğu tespit edilmiştir. Bu metinlere ilave olarak Zâtî'nin *Letâyif* içindeki "Kuş Kâsım ve İt İskender latifesi" (Çavuşoğlu, 1970: 40) 19a'da; "Paşa Boku latifesi" (Çavuşoğlu, 1970: 42) 20b'de aynen yer almaktadır. Ayrıca 77a'da başlayan uzun latife (Ünlü, 2019: 250-251) ile 63b derkenarda yer alan hikâye Gedizli Azmî'nin *Kitâb-ı Hiyel*'inden alınmış metinlerdir (Ünlü, 2019: 267-268).

Çerçeve içinde yer alan kısımdaki ilk bölümün daha çok Osmanlı tarihinde belli bir yeri olan tarihî şahsiyetlere dair latifelere ayrılmış olduğu daha önce belirtilmişti.

Çoğu tarih kitaplarına girmeyen ve bazen kahramanların özel hayatlarına dair olaylara yer veren bu latifelerden kişilik özellikleri de az çok çıkarılabilmektedir. Bu tarihî şahsiyetlerden biri de defalarca kazaskerlik görevlerinde bulunmuş olan Manav İvaz Efendi'dir. Bir âlim olması ve edebî eserinin bulunmaması nedeniyle edebiyatın klasik kaynaklarında yer almayan İvaz Efendi'nin sözünü esirgemeyen, nüktedan ve hazırcevap bir karakterinin olması ondan bahseden kaynaklarda özellikle vurgulanmıştır. Bu mecmuada da onun bu yönünü yansıtan beş latife bulunmaktadır. Küçük farklarla biri dışında ilk defa burada neşri yapılan latifeler hem İvaz Efendi'nin karakterini güçlü bir şekilde yansıtmakta hem de dönemin sosyal şartları hakkında bazı bilgiler vermektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle İvaz Efendi hakkında bilgi verilmiş, ardından mecmuada bulunan latifeler tahlil edilmiştir.

2. Kazasker Manav İvaz Efendi'nin Hayatı

İvaz Efendi o zamanlar Alâiye (Alanya) sancağına bağlı olan Manavgat'ta⁸ doğmuştur. Bu şehir halkının çoğunlukla Manav Türklerinden oluşması nedeniyle Manav İvaz Efendi olarak da anılır (Peçevî, 1281: 364; Atâyî, 2017: 865 (2. Dipnot); Ayvansarayî, 1281: 147). Ne zaman doğduğu bilinmese de vefatında doksan yaşını aşmış olduğu (Selanikî, 1999: 174) göz önünde bulundurulduğunda 904/1498 veya birkaç yıl öncesinde doğmuş olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Kaynaklar babasından bahsetmese de bazı eserlerindeki künyesinden babasının adının Abdullah olduğu anlaşılmaktadır⁹. İvaz Efendi hakkındaki en geniş bilgileri Atâyî vermiştir¹⁰. Buna göre doğduğu şehirde emsallerinden öne çıkmış, İstanbul'a gelip burada eğitimine devam etmiştir. Medresede alması gereken tüm eğitimleri tamamlayarak Sahn Medreselerinde Kara Çelebi'nin muidi¹¹ olmuş ve bu göreve 954/1547 yılına kadar devam etmiştir. Aynı tarihte hocasının teftiş görevine çıkması dolayısıyla mülazım olduktan sonra (Beyazıt, 2009: 56) dönemin veziriazamı olan Rüstem Paşa'nın kullarından Şehsüvar Ağa'ya hocalık yapmak üzere görevlendirilmiştir. Bu görevdeyken Rüstem Paşa'nın yardımı ve desteğiyle haşiye-i tecrid müderrisliği yapmadan *def'aten* otuz akçelik Edirne Beylerbeyi Medresesine müderris olur¹². Atâyî, Meylî hakkında bilgi verirken onun Muharrem 960/Aralık 1552'de İvaz Efendi'den boşalan Davut Paşa Medresesine getirildiğini yazar (Atâyî, 887). Buradan İvaz Efendi'nin bilinmeyen bir tarihte Edirne'den İstanbul'a geldiği anlaşılmaktadır. İvaz Efendi'nin bu tarihten sonraki beş yıl boyunca nerede olduğu belli değildir. 965/1557-8'de Mercân-zâde'nin yerine tekrar Davut Paşa

⁸ Semavi Eyice, Manavgat kelimesinin "Manav Kadı" kelimesinden bozma olma ihtimalini dile getirmiştir (<https://www.yenisafak.com/ramazan/osmanlinin-kural-tanimayan-suskun-mabedi-2471699>). Ancak Manavgat kelimesinin 1530 tarihli tahrir defterlerinde geçmesi bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır (Özkan, 2012: 172).

⁹ Örneğin İvaz Efendi'nin *Risâle fi'l-izâfe* adlı eserinin 03 Gedik 181/10, 06 Hk 2726/3, 45 Hk 3538/18 ve 06 Mîl Yz A.4915/17 nüshalarında İvaz b. Abdullah künyesi yer almaktadır.

¹⁰ İvaz Efendi'nin hayatına dair bilgilerde Atâyî'nin anlatımı esas alınmıştır. Atâyî'de yer almayan bilgi verildiği zaman bu bilginin kaynağı belirtilmiştir. Başka bir kaynak belirtilmediği sürece bilgiler Atâyî'den alınmıştır (Atâyî, 2017: 865-867).

¹¹ Mu'îd, iâde edici yani müderrisin verdiği dersleri tekrar edici demektir. Günümüz üniversite sisteminde asistan/araştırma görevlisi statüsünün Osmanlı medreselerindeki karşılığı olarak görülebilir (Uzunçarşılı, 2014: 11)

¹² Osmanlı medrese sisteminde belli bir hiyerarşi ve sıralama bulunmaktadır. Her medresenin belli bir statüsü vardır ve müderrisler bu statüleri sırasıyla geçerek yükselmektedirler. Buna göre bir müderris ilk olarak genellikle yirmi veya yirmi beş akçelik haşiye-i tecrid adı verilen medreselere görevlendirilir. Burada bir süre görev yaptıktan sonra otuz akçelik medreselerde çalışmaya başlardı. (Osmanlı medrese sistemi hakkında genel bilgiler için bkz. Uzunçarşılı, 2014: 17).

Medresesine verilir. Hemen birkaç gün sonrasında da hâric mertebesine yükseltilir. Uşşâkî-zâde, onun Ramazan 967/ Ekim 1558'de Selim-i Kadîm Medresesinden alınıp yerine Molla Ahmed-zâde Enes Efendi'nin getirildiği bilgisini verir (Uşşâkî-zâde, 494). İvaz Efendi Rebiyülevvel 968/ Kasım 1560'da Haseki Sultan müderrisliğine, bundan birkaç ay sonra Şaban 968/ Nisan 1561'de ise Sahn Medreselerinde göreve başlar. Bundan iki yıl sonra Şaban 970/ Nisan 1563'te Bursa Muradiye Medresesine gönderilmek istenmişse de İvaz Efendi bunu kabul etmeyerek azli tercih eder. Cemaziyelahir 971/ Ocak 1564'te tekrar Sahn'a görevlendirilir. İvaz Efendi'nin bundan sonra bilinmeyen bir tarihte Filibe kadılığına getirildiği, Uşşâkî-zâde'nin Safer 973/ Eylül 1565'te onun yerine Koca Nakîb Kerime-zâdesi es-Seyyid Abdullah'ın getirildiğini söylemesinden anlaşılmaktadır (Uşşâkî-zâde, 601). Filibeli şairlerden Vecdî'nin İvaz Efendi'ye sunulmuş şiirlerinin olması da bu görevlendirmeyi desteklemektedir (Kavruk ve Selçuk, 2017: 30, 75, 149, 153). Vecdî'nin, kadılığı sırasında İvaz Efendi'ye mülazım olarak iki yıl hizmet ettiği yine kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır (Kavruk ve Selçuk, 2017: 244). Buna göre İvaz Efendi Sahn'da birkaç ay durduktan sonra Filibe'ye gönderilmiştir. İvaz Efendi İstanbul'a ma'zulen döndükten bir yıl sonra Cemaziyevvel 974/ Kasım 1566'da Edirne Bayezid Medresesine gönderilmek istense de bu vazifeyi kabul etmez. Bunun üzerine aynı yıl cemaziyelahir sonlarında (Ocak 1567) yeniden Sahn'a verilir. İvaz Efendi'nin Sahn'daki bu üçüncü görevlendirilmesi zamanın zariflerince "Sekiz Sahn'ı İvaz dokuz dolandı" mısraının söylenmesine sebep olur. İki yıl sonra Safer 976/ Ağustos 1568'de Ayasofya, Muharrem 977/ Haziran 1569'da Süleymaniye müderrisliğine getirilir. Bu görevinde önceki vazifelerine göre dört yıl gibi uzun bir süre kalan İvaz Efendi Muharrem 981/ Mayıs 1573'te Edirne Selimiyesi'ne gönderilir. Bu görevindeyken sırasında III. Murad'ın tahta çıkması (8 Ramazan 982/ 22 Aralık 1574) İvaz Efendi'ye kadılık yolunu açar. İvaz Efendi bundan sonra sırasıyla Bursa (Receb 983/ Ekim 1575), Edirne (Şaban 984/ Kasım 1576) ve İstanbul (Şaban 985/ Ekim 1577) kadılıklarına getirilir. İki yıl İstanbul kadılığı yaptıktan sonra Şaban 987/ Eylül 1579'da azledilir ancak Cemaziyevvel 988/ Haziran 1580'de görevine iade edilir. İstanbul kadılığı sırasında söylediği bazı sözler ve makamına pek uygun olmayan tavırlarda bulunması nedeniyle şikâyet edilir ve Şevval 988/ Kasım 1580'de görevinden alınır¹³. Ancak hemen birkaç ay sonra Safer 989/ Mart 1581'de Salih Molla'nın yerine Anadolu Kazaskeri, Zilhicce 989/ Ocak 1582'de Çivi-zâde'nin yerine Rumeli Kazaskeri olur. Zilhicce 991/ Aralık 1583'te emekli olur. Selanikî ise onun azledildiğini iddia eder (Selanikî, 1999: 141)¹⁴. İvaz Efendi iki yıl sonra 8 Ramazan 993/ 3 Eylül 1585'te yeniden Rumeli Kazaskerliğine getirilir (Beyazıt, 2009: 26). 994 yılı Zilkade ayının başlarında (Ekim 1586) divan toplantısı sırasında fenalaşır ve evine götürülür. Birkaç günlük bir hastalıktan sonra vefat eder. Mezarı Eğrikapı civarında kendi yaptırdığı cami haziresinde, mihrabın tam karşısındadır. Vefatına "mâtem-i etkıyâ (ماتم انتقاء)" (Ayvansarayî, 1281: 147) ve "vahîdün kazâ nahbehu (وحيد قضا نحبه)" (Evliya Çelebi: 1996:

¹³ İvaz Efendi'nin bu görevinden azledilmesine dair olan fetvanın bir sureti Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümü 3143 numarada kayıtlı mecmuanın 284a-284b yaprakları arasında yer almaktadır.

¹⁴ Ayvansarayî, onun kazaskerlikten 990/1583 yılında azledildiğini ve bir kutayla bu olayın tarihinin düşürüldüğünü söyler. İvaz Efendi'nin şairliğine dair bir bilgi olmadığına göre bu tarih kitası başkasına ait olmalıdır (Ayvansarayî, 1281: 147):

Haber-i 'azli gelince Manavûn oğlına dër
 Beni öldürdi bu gam koymadı cismümde hayât
 Bize şimden gëru kız kestene şatmak görinür
 Dëdi târihini oğl "a baba pestil şat" 990 (۹۹۰ - صات)

181) tarihleri düşürülmüştür. Selanikî, İvaz Efendi'in vefatını uzun uzun anlatır¹⁵. Ayrıca yine Selanikî, İvaz Efendi'nin vefatından iki ay sonra padişahın onun kabrini ziyaret ettiği bilgisini de vermektedir (Selanikî, 1999: 178). İvaz Efendi'nin oğlu Yahya Efendi de ilmiye mesleğinden yetişmiş, Konya kadılığına kadar yükselmiştir. Konya'dan ma'zulen dönerken 1033/1624'te haydutlar tarafından öldürülmüştür (Özcan, 2001: 490; Mehmed Süreyya, 1996: 1670).

Kaynaklar onun iyi bir âlim olduğunu ve Arapçaya hâkim olduğunu ifade ederler. Selanikî, onu *a'lemü'l-ulemâi'l-mütebahhirîn* sıfatıyla anar. Kadılığı esnasında verdiği kararlarda akla ve ferasete uygunluğu ön planda tuttuğu için bazı kararlarında hatalı davrandığını Atâyî ifade eder. Atâyî ayrıca, onun çok güzel bir hatta sahip olduğunu ve yazısının bilinen herhangi bir hat sınıfına girmediğini söylemektedir. Kazaskerliğe kadar yükselen İvaz Efendi'nin birçok esere haşiye¹⁶ ve ta'likat¹⁷ yazdığı çeşitli kütüphane kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bunların arasında *Beyzâvî Tefsiri*¹⁸, *Tecrid*¹⁹, *Telvîh*²⁰, *Miftâhu'l-ulûm*²¹ ve *Vikâye*²² yer almaktadır. Bunun yanında kazaskerliği sırasında *Hidâye*'nin²³ bir nüshasını kullandığı peştahtaya mülhatıp kendisinden mansıp talep edenlere "orayı kara kitap bilir" diye cevap verdiğini Atâyî nakleder.

İvaz Efendi, Eğrikapı içinde bir cami yaptırmış ve vefatında buraya defnedilmiştir. Halen ibadete açık olan ve yakın bir zamanda restore edilen (Sav ve Kara, 2016: 24-41) bu caminin haziresinde İvaz Efendi'nin adını taşıyan bir mezar taşı olmasa da mihrabın tam karşısında, üzerinde hiçbir yazı bulunmayan ve diğer bütün taşlardan daha büyük silindir biçimindeki iki şahidenin İvaz Efendi'ye ait olması kuvvetle muhtemeldir. Mimar Sinan'ın yaptırdığı rivayet edilen, ancak onun eserleri arasında listelenmemiş olan bu caminin mimarisi sıra dışıdır. Öncelikle abidevi bir taç kapısı yoktur, girişler iki yan taraftaki küçük kapılardan yapılır. Ayrıca geleneksel camilerdeki

¹⁵ "Ve sene-i mezbûre zilka'desinin evâ'ilinde Rûmili Kadıaskeri Molla İvaz Efendi za'f-ı hâl ile bir gün Divân-ı âlîde sadrında otururken ıztrâb galebe itmeyle bî-mecâl evine gitdi. Ve birkaç gün bî-hûş u bî-tâkat hizmet itdükden sonra hükemâ ve etibba ale'l-ittifâk "İlâc-pezir olmaz, za'f-ı pîri gâlibdür, sinni doksandan mütecâvizdür" didükleri ecilden Kadıaskerlik Bahaeddîn-zâde'ye fermân olundu". (Selanikî, 1999: 174)

¹⁶ Terim olarak haşiye, "sayfa boşluklarına ilâve edilen açıklayıcı ve tamamlayıcı bilgileri içeren not" manasında olup hâmiş ve derkenar kelimeleriyle eş anlamlıdır.

¹⁷ İslâm telif geleneğinde bir metnin daha iyi anlaşılabilmesi için sayfa kenarlarına yazılan notlar, bir müellifin bazı görüş ve düşüncelerinin notlar halinde toplandığı eserlerin ortak adı.

¹⁸ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286), tanınmış bir müfessir ve kelim âlimidir. İvaz Efendi'nin onun tefsirine yazdığı haşiye Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla 134 ve 135, Süleymaniye Kütüphanesi Dügümlü Baba 446/37 ile Beyazıt Devlet Kütüphanesi B.707 ve B.708 numaralarda yer almaktadır.

¹⁹ *Tecridü'l-kelem*, Nâsirüddîn-i Tûsî'nin (ö. 672/1274) kelâma dair bir eseri olup İvaz Efendi'nin haşiyesi Bursa İnebey Kütüphanesi 2090 ve Süleymaniye Kütüphanesi Dügümlü Baba 446/36 numarada kayıtlıdır..

²⁰ Sadrüşşerîa'nın Hanefî fıkıh usulüne dair *Tenkîhu'l-usûl* adlı eserine Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından yazılan haşiyeye İvaz Efendinin yazdığı haşiye, Süleymaniye Kütüphanesi Carullah Efendi 465 numarada kayıtlıdır.

²¹ Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) Arap grameri ve belâgatına dair eserine yazdığı şerh Süleymaniye Kütüphanesi Dügümlü Baba 446/35 numaradadır.

²² Kısaca el-Vikâye olarak bilinen ve Burhânüşşerîa Mahmûd b. Sadrüşşerîa el-Evvel Ubeydullah el-Mahbûbî el-Buhârî'nin (VII-VIII/XIII-XIV. yüzyıl) Hanefî mezhebinin temel metinlerinden biri olan *Vikâyetü'r-rivâye fi mesâ'ili'l-Hidâye*'ye İvaz Efendi'nin yazdığı haşiye Süleymaniye Kütüphanesi Dügümlü Baba 446/42'de bulunmaktadır.

²³ Hanefî fıkının en tanınmış ve muteber metinlerinden biri olup müellifin, Kudûrî'ye ait *el-Muhtasar* ile Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin *el-Câmi u's-sağîr*'inde mevcut meseleleri bir araya getirmek suretiyle kaleme aldığı *Bidâyetü'l-mübtedî* adlı eserinin şerhidir.

şadırvan ve son cemaat mahalli de yoktur (Eyice, 2001: 460-461). Selanikî caminin kiliseden bozma olduğunu söylese de (Selanikî, 1999: 178) Anemas zindanlarının hemen üstünde inşa edilmiş olması bu rivayeti oldukça zayıflatmaktadır. Evliya Çelebi, külliyeinin cami, medrese ve darülhadisten oluştuğunu söyler (Evliya Çelebi, 1996: 181). Ayvansarayî ise medrese, mekteb ve çeşmeden bahseder (Ayvansarayî, 1281: 147). Diğerleri bugüne kadar gelemese de çeşme, caminin önündeki meydanda durmaktadır.

İvaz Efendi'den bahseden kaynaklar onun nüktedan ve zarif bir kişiliğini ön plana çıkarırlar. Atâyî, onunla ilgili Nasrettin Hoca fıkralarına benzer nitelikte rivayetler bulunduğunu ve kendine has acayip ve garip işlerinin olduğunu söyler. Evliya Çelebi de III. Murad'ın yakınlarında bulunduğunu, padişahla aralarında çokça latife geçtiğini ve zarif bir kimse olduğunu aktarır. İvaz Efendi'nin ikinci İstanbul kadılığından azledilmesine (Şevval 988/ Kasım 1580) dair fetvanın bir sureti Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümü 3143 numarada kayıtlı bir mecmuanın 284a-284b yaprakları arasında yer almaktadır ki bu, İvaz Efendi'nin hayatına ve karakterine dair en önemli belge niteliğindedir.

Söz konusu fetvaya göre azle neden olan eylemlerle İvaz Efendi hakkındaki latifelerde yer alan olaylar büyük benzerlik göstermekte ve fetvayı desteklemektedir. Bazı kısımları mürekkep dağılması nedeniyle okunamayan fetvada İvaz Efendi hakkında ağır ithamlar bulunmaktadır. Kadı efendi "*şer'-i şerife muğâyir evzâ'-ı 'acibe ve eţvâr-ı ğaribesî*" ile dikkat çekmektedir. Huzuruna dava için gelenleri kötü ve çirkin sözlerle kovduğu, mahkeme sırasında makamına uygun olmayan kıyafetlerle, örneğin 1.5-2 metrelik tülbentiyle, bazen de tülbenti çıkarıp başı açık oturduğu iddia edilmiştir. Yaşlılığından dolayı gözlerinin iyi görmediği, geleni gideni teşhis edemediği belirtilmiştir. Hüküm verirken kitapların hiçbirine müracaat etmediği, kısa aklıyla hükmettiği, verdiği hükümlerin de şeriata uymayan şeyler olduğu, çoğu imzasında da hata ve eksiklik bulunduğu iddia edilmiştir. Bir defasında bir müderrisi suçsuz olduğu halde hapsedtiği, onu kurtarmak için huzuruna gelen bir alay ehl-i ilme "*hapsettiysem ben hapsettim*" dediği, bu kararın suretini istediklerinde de onlara lanet okuduğu "*usluñuza divâneñize la'net etdigim hükme ve yazdığima*" dediği bu fetva suretinde dile getirilen iddialardır. Fetva suretinde imzası bulunan âlimlerden bazıları da bu iddiaları destekleyen olayları dile getirmişler ve İvaz Efendi bu delillerle görevinden alınmıştır. Fetva içeriğinde, İvaz Efendi hakkında "*kađi-i mezbûruñ vech-i mezkûr u mufaşşal üzre olan aĥvâl-i kabîhe vü şeni'ası meşhûr u mütevâtirdir, bir ferdüñ bunda şübhesi yokdur. Ĥâlâ bundan aĥbeĥ ve eşne', ref'i lâzım u mühimm bir nesne olmaya*" cümlelerinden çok fazla şikâyetin olduğu anlaşılmaktadır. Fetvada imzası bulunanlardan Şeyh İlahî-zâde, "*kađi-i mezbûruñ aĥvâl-i kabîhe vü şeni'ası meşhurdur. Bu ĥaĥire daĥı ma'lümdur, ĥâlâ 'azl olunmazsa dінде muşibet-i 'azîmedür*" diyerek imzasını atmıştır. Şeyhî Efendi, Ma'lûl-zâde, Lutfî Bey-zâde Mustafa Efendi ve Molla Çelebi, fetvanın altında imzası bulunan diğer âlimlerdir²⁴. Bunlar da fetvada yazılı olan hususlarda şahit olduklarını ve kadılıktan azledilmesi gerektiğini belirtirler. Lutfî Bey-zâde Mustafa Efendi, bir hadise daha ilave ederek İvazî Efendi'nin sakalını siyaha boyadığını söyler: "*Sevâdla şaĥal*

²⁴ Selanikî, 1582 sünnet şenliği sırasında Sultan III. Murad'ın, eski bir gelenek olan Kur'an'dan ayetlerin tefsirinin yapılması için Hoca Efendi, Ma'lûl-zâde, Bostan-zâde, Çivi-zâde, Molla İvaz ve Şeyhî Efendi ve diğerlerini topladığı, fakat aralarında tartışma çıktığı için padişahın meclisi terk ettiğini nakleder. Selanikî, bu ihtilafın orada bulunan âlimlerin "fazilet ve enaniyetlerinin" kuvvetli olmasına bağlar (Selanikî, 1999: 135-136).

boyamak memnû' u mezcûr olduğu kitâblarda sarîhan mezkûr u maştûr iken sakalın reng-i mezkûr ile boyadığı mahsûsdur." Bu ifadeler ve deliller neticesinde İvaz Efendi azledilmiştir.

İlginçtir ki İvaz Efendi, İstanbul kadılığı görevinden azledilmesinden daha dört ay geçmişken Safer 989/ Mart 1581'de Salih Molla'nın yerine Anadolu kazaskerliğine atanmıştır. Bu terfide padişah III. Murad'la olan yakınlığının büyük etkisinin olduğu muhakkaktır. İvaz Efendi'nin bu pervasız ve kendinden emin ruh halinin onunla ilgili her şeye yansdığı görülmektedir. İvaz Efendi'in yüksek egosu, hakkındaki latifelerde kolaylıkla görüldüğü gibi yaptırmış olduğu camide ve onun haziresindeki mezarında da somut bir şekilde kendini belli etmektedir. Semavi Eyice, cami hakkında bir gazeteye yazdığı yazıya *Osmanlı'nın Kural Tanımayan Suskun Mabedi*²⁵ başlığını koymuştur. Eyice'nin bu başlığı koymasındaki amaç, caminin dönemine göre sıra dışı planı ve mimarisidir. Söz konusu plan ve mimaride yapının mimarı kadar İvaz Efendi'nin talebinin de rol oynadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bütün hal ve hareketleriyle sıra dışı bir âlim portresi çizen İvaz Efendi'nin böyle bir taleple mimara gitmesi şaşılacak şey değildir. Aynı durum mezarı için de söylenebilir. Caminin güneyinde yer alan hazirede yaklaşık 30-40 mezar bulunmasına karşın İvaz Efendi'nin ismini taşıyan bir mezar yoktur. Ancak hazirenin tam ortasında, baş ile ayak ucunda diğerlerine göre daha yüksek iki mermer sütun şeklinde şahidesi bulunan mezarın İvaz Efendi'ye ait olması yüksek bir ihtimaldir (Eyice, 2001: 490). Zira bu şahidelerde herhangi bir yazı veya bezeme unsuru bulunmamaktadır. Mezarının ve şahidelerinin böyle bırakılması yüksek bir ihtimalle İvaz Efendi'nin kendi vasiyeti olmalıdır. Nedim'in

Ma'lûmdur benim sühanım mahlas istemez

Farkeyler onu şehrimizin nükte-dânları (Macit, 2017: 272)

beytinde ifade ettiği gibi İvaz Efendi de mezar taşına isminin yazılmamasını vasiyet etmesi ve mezar taşından onun tanınacağını istemesi akıl harici değildir.

3. İvaz Efendi'ye Dair Latifeler

Bu yazıda ele alınan latifeler, İvaz Efendi'nin nüktedan kişiliğini yansıtması ve hakkındaki azil fetvasında da ifade edilen tavır ve davranışlarını delillendirmesi açısından dikkat çekicidir. İvaz Efendi'ye dair latifeler mecmuanın çerçevesi bölümünün ilk kısmında yer almaktadır. Aynı bölümde olsalar bile art arda sıralanmayan latifeler eserinin 12b, 13b, 15b, 16b ve 25b sayfalarında başlamaktadır. Mecmua derleyicisi bu latifelere başlarken İvaz Efendi'nin ismini zikretmeden önce onun nüktedan ve hazırcevap karakterini ön planda tutan sıfatları kullanmaya dikkat etmektedir. *Latîfe-güy* (12b), *hande-rüy ve bezle-güy* (13b), *beyne'l-'ulemâ'r-Rûm latîfe-güylükle şöhet-yâb* (15b), *bezle-güy-ı fezâ'il-güsterânî-i Rûm, hande-rüy, Monlâ-yı hâzır-cevâb* (16b) ve *ezref-i 'ulemâ-yı Rûm* (25b) gibi sıfatlarda İvaz Efendi şakacı, eğlenceli, hazırcevap ve âlimlerin en zarifi olarak tavsif edilmiştir. 25b'de yer alan hariç diğerleri şimdiye kadar hiçbir yerde rastlanmamış ve orijinal nitelikte latifelerdir. Bunların çoğunda yer alan olay ve durumlar, İvaz Efendi'nin karakteri ve hayatı ile örtüşmektedir.

Mecmuanın 12b sayfasında yer alan latifeye göre İvaz Efendi bir gün hamamda tıraş olurken tellak şaşırır. Zira İvaz Efendi'nin sakalında bir beyazlık yoktur ancak

²⁵ <https://www.yenisafak.com/ramazan/osmanlinin-kural-tanimayan-suskun-mabedi-2471699> (ET: 03.11.2019)

saçları tamamen beyazlamıştır. Bunu sorunca İvaz Efendi “hey ahmak, bilmez misin ki saçlarım yirmi yıl önce çıktığından dolayı sakalımdan daha yaşlıdır” diyerek latife eder:

Laṭife: Laṭife-gūy ba'zı kibār²⁶ üzre rişini boyar imiş. Bir gün ḥammâmda tırâş olurken dellâk a sulṭânüm ne ğarîb henüz mübârek liḥyeñüzde âsâr-ı sepîd nâ-bedîd iken müy-ı ser-i sa'âdetüñüz ser-â-ser sepîd olmuş dër. İvaz Efendi dahı cevâbında behey aḥmak müy-ı serüm yigirmi yıl muḳaddem zühür êtmekle müy-ı rişümden müsinn idüĝin bilmez misin dëyü laṭife êder (12b-13a).

Metinde bir kopukluk olmasından müstensihin en az bir satırlık bölümü atladığı anlaşılmaktadır. “*Laṭife-gūy ba'zı kibār üzre rişini boyar imiş.*” Bu ifadeden İvaz Efendi'nin sakalını boyadığı anlaşılmaktadır. İslamiyete göre yaşlıların saç ve sakallarını kına vb. boyalarla boyamasında herhangi bir sakınca yokken siyah renge boyamak haram sayılmıştır. İvaz Efendi'nin yaşının tahminen doksana yaklaştığı zamanlar alınan fetvada sıradan insana yasaklanmış bu eylemin bir kadı tarafından yapılması devrin âlimlerini oldukça kızdırmış ki fetva tezkeresine girmeyen hususu, kararı alan âlimlerden Lutfi Bey-zâde Mustafa Efendi imzasını atarken özellikle belirtmiştir.

İvaz Efendi'ye dair ikinci latife 13b sayfasındadır. İvaz Efendi, bir gün makamında sarıĝını giymemiş bir şekilde otururken huzuruna bir kadın gelir. Ancak kadıyı sarıksız görünce tanıyamaz ve sessizce beklemeye başlar. İvaz Efendi kadına “neden geldin, ne işin var?” diye sorunca kadın “Kadı Efendi gelince söylerim” diye cevap verir. İvaz Efendi tekrar “Hele söyle görelim” deyince kadın yine “Ben Efendi'den başka kimseye söylemem” diyerek konuşmaktan kaçınır. İvaz Efendi öfkelenip hizmetçiye “Bre gulam getir Efendi'yi” der. Hizmetçi de büyük sarıĝı getirdiğinde İvaz Efendi onu alıp başına giyip söylenir:

Laṭife: Ḥande-rüy ve bezle-gūy olan İvaz Efendi merḥûm ḥâl-i kazâsında bir gün destâr-ı şebâne ile maḥkemede otururken bir ḥatun çıkagelüp kâdıyı imâmesiz görmekle bilemeyüp hiç tekellüm êtmeyüp tırur. İvaz Efendi nedür maslaḥatun ḥatun dëyücek ḥatun, efendi çıkduĝda maslaḥatun söylerüm dër. Tekrâr İvaz Efendi hele söyle görelim dëyüp yine ḥatun ben efendiden ğayrı kimesneye söylemem dëyüp tekellümden imtinâ' êder. İvaz Efendi ğazaba gelüp bre ğulâm getir efendiyi dër. Ğulâm destâr-ı büzürĝi getürdükde alup başına ĝeyüp söylendi. dër²⁷ (13b).

İvaz Efendi'nin bu latifesi de azil fetvasıyla benzerlikler taşımaktadır. Fetvada yer alan iddialardan biri de bazen tülbendiyle bazen de başı açık bir şekilde oturmasıdır: “*Meclis-i kazâda bir iki zirâ' dülbend ile müstemirr şeklinde oturup ĝâh dülbendin bıraĝup başı açuĝ oturur*”. Bir kadıya yakıştırılamayan bir şekilde oturması ve bunu çekinmeden yapmasından İvaz Efendi'nin kendi bildiği şekilde yaşayan, etraftan gelen seslere ve kınamalara kulak tıkayan, rint tabiatlı bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Bu tavırları, kendini çekemeyen ve yükselmek için rakiplerinin açıklarını arayan diĝer âlimler için her zaman iyi bir fırsat olmalıdır ki fetvada dile getirilen hususlardan biri olmuştur.

Üçüncü latife 15b sayfasındadır. İvaz Efendi'nin memleketinden iki danışment kendisini ziyarete gelir. Sohbet sırasında İvaz Efendi onlara isimlerini sorar. Bunlardan biri Sıyâmî, diĝeri de Kıyâmî cevaplarını verince İvaz Efendi öfkelenip küfreder ve “Bre

²⁶ Burada birkaç kelime eksik görünüyor. Yüksek ihtimalle müstensih burada satır atlamış olmalıdır.

²⁷ Buradaki birkaç kelime silinmiş.

Manavlar, birinizin adı Durmuş, diğerinizin adı da Oruç'muş. Şehre geleli biriniz Kıyâmî, diğeriniz de Sıyâmî olmuşsunuz" der:

Latîfe: Beyne'l-'ulemâi'r-rûm laîfe-güylükle şöret-yâb olan 'İvaz Efendi merhûmuñ şılası cânibinden iki dânişmend kendüye bulışduğda eşnâ-i muşâhabetde nâmların su'âl eder. Biri Kıyâmî ve biri Şıyâmîdür deyücek hemân 'İvaz Efendi bre صكرم²⁸ manavlar! Biriñüz Turmuş ve biriñüz Oruç imiş. Şehre geleli Şıyâmî Kıyâmî olduñuz he mi dër. Kıt'a:

Cihânda her kişi haddini bilmez

Geçinür hâş her yer merd-i 'âmî

Köyinde Turmuş iken nâmi anuñ

Éder şehre içre geldükde Kıyâmî (15b-16a)

Dördüncü latife 16b sayfasındadır. Bu latife, İvaz Efendi'nin dönemin padişahı III. Murad ile ne kadar yakın olduğunu göstermesi açısından önemlidir. İvaz Efendi, kazaskerliği sırasında bir husus için padişahın huzuruna çıkar. Padişah İvaz Efendi'ye şaka yollu "molla ne kadar çok zulmedermişsin ki şikâyetçilerin çok fazla ve bundan dolayı ağlayanların haddi yok" der. Hazırcevap molla da padişaha dua edip "padişahım, huzurunuzda bir başka büyük makamda bulunan birisi daha olsa şikâyetin çöklüğü ne kadar olur görülse" diye cevap verir:

Latîfe: Bezle-güy-ı fezâ'il-güsterânî-i Rûm olan 'İvaz Efendi merhûm murabba'-nişin-i mesned-i kađi-'askerî iken bir gün mefhar-ı şehriyârân-ı 'Osmaniyan olan Sultân Murâd Hân merhûmuñ huşûr-ı mevfuru's-sürûmına 'arza girdükde şehriyar-ı laîfe-güy monlâ-yı hande-rüya laîfe yüzünden hitâb edüp monlâ sen ne 'aceb zulm edermişsin ki şâkilerün gâyet çok ve dest-i cevrden bâkilere nihâyet yok dër. Monlâ-yı hâzır-cevâb dağı şehriyâr-ı 'âlî-cenâba du 'â-yı bî-hisâb edüp pâdişahum bâlâ-yı şehriyârda bir merd-i büzürgvâr dağı olsa da kesret-i şikâyet ne mertebe olur görülse deyü laîfe eder (16b-17a).

Bu karşılıklı konuşmalardan padişah ile yakınlığının derecesi anlaşılabilir. İvaz Efendi'nin hayatına bakıldığında *tahtgâh-ı selâse* adı verilen (Uzunçarşılı, 2014: 96) ve en değerli kadılıklar olan Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarına sırasıyla atanması III. Murad'ın tahta çıkışından kısa bir süre olması dikkat çekicidir. Ayrıca malum fetva ile İstanbul kadılığından azledilmesi ve açık bir şekilde terfi olarak görülen Anadolu kazaskerliğine atanması arasında dört ay gibi kısa bir süre vardır. Bu atamada, İvaz Efendi'nin padişahın nezdindeki nüfuzunun etkisinin olduğu akla ilk gelen ihtimaldir. Evliya Çelebi de İvaz Efendi'nin padişahla arasında yakın ilişkiyi vurgulayarak "*Sultân Murad-ı Sâlis ile letâyifâtı ve te'lifâtı çok bir sebük-rûh yârândan zarîf kimesne imiş*" (Evliya Çelebi, 1996: 181) ifadelerini kullanmıştır.

İvaz Efendi'ye ait son latife mecmuanın 25b sayfasında bulunmaktadır. Diğerlerine göre uzun sayılabilecek bu latife küçük farklarla Mehmet Zeki Pakalın'ın *Tarihe Malolmuş Fıkralar, Nükteler* adlı kitabında da yer alır (Pakalın, 1946: 16-17)²⁹. İvaz

²⁸ Metinde bu şekilde yazılmış kelimenin bir küfür ifadesi olduğu anlaşılıyor. Müstensihin İvaz Efendi'ye yakıştıramamış olduğu bu kelimeyi küçük bir değişiklikle böyle yazmış olma ihtimali vardır.

²⁹ "İkinci Sultan Selim zamanlı âlimlerinden Nasraddin hoca gibi şakacı bir adam olan İvaz Efendi İstanbul kadısı iken bir gün kendisine genç bir adam müracaat etti. Bu adam, kızarak cariyesini esirciye sattığını ve çok sevdiği cariyenin geri verilmesini esirciden rica ettiği halde vermediğinden bahisle kızın

Efendi bir gün kadılık makamındayken huzuruna iki kişi gelir. Davacı, davalıya bir cariyeye satmış ama sonra pişman olup geri almaya talip olmuştur. İvaz Efendi davalıya “Bu konuda ne diyorsun” diye sorunca adam cariyeyi geri vermektan kaçınır. Davacı ise binbir türlü yalvarmaya başlar ve “Efendim, ben bu cariyeye gönülden bağlıyım, bilmezlikle bir hata işledim, bana yardım edin, eğer geri vermek mümkün olmazsa yaşayamam” der. Bunun üzerine İvaz Efendi davalıya “Gel, bu cariyeyi geri ver, böylece sayısız sevaba girersin, aşığı sevdiğine kavuşturmakla Allah’ın rahmetine nail olursun” diye ricacı olur. Davalı ise “Ben de bu cariyeye âşık oldum, ondan dolayı bu cariyeyi geri veremem” diyerek bu işe yanaşmaz. Bunun üzerine İvaz Efendi “İkiniz de aşk ve muhabbet iddiasındasınız. Şimdi hanginiz âşıklık davasında sadık ise kendisini şu çardaktan aşağı atsin” der. Bunun üzerine davacı hiç tereddüt etmeden kendini çardağın tepesinden atmaya çalışır ama oradaki görevliler buna mani olurlar. Bundan sonra İvaz Efendi davalıya aşk yolunca canını vermeye dair Fuzûlî’nin iki beytini okur. Davalı da “Bu, deli biridir. Ben isem divane değilim ki mecnunluk yoluna gideyim, yani kendimi göz göre göre böyle tehlikeye atmam” der. İvaz Efendi, fırsatı bulup “Sen şimdi bunun deliliğini kendin itiraf ettin. Mecnunun bir şey satması caiz değildir, cariyeyi geri ver” diyerek satış işinin iptaline hükmeder:

Laţife: Ezref-i ‘ulemâ-yı Rûm olan ‘İvaz Efendi merhûm mesned-i kaçâda cây-gîr iken bir gün bir câriye³⁰ da ‘vâsî için pîşgâhına iki haşm beraber gelüp müdde’î müdde’â ‘aleyhe bir câriye bey’ etmiş imiş. Şofra nâdim olmağın imâleye tâlib olur. ‘İvaz Efendi müdde’â ‘aleyhe hitâb edüp ne dârsiz adam dâryücek harîf imâleden imtinâ’ eder. Müdde’î hezâr güne tazarru’ u niyâza başlayup sultânüm câriyeye gâyet dil-besteyem bilmezlikden bir hatâdur etmişim, luţf ihsân eyleñ eger imâle müyesser olmazsa helâk olmam muqarrerdür.

Baňa luţf et meded ey dâver-i ‘âlî-şânüm

İhtiyâr elde degül n’eyleyeyin sultânüm

Yine ‘İvaz Efendi müdde’â ‘aleyhe hitâb edüp gel adam imâle eyle tâ ki muqâbele-i imâlede ecr-i bî-şümâr ve sevâb-ı bisyâra bâ’il olduğundan mâ’adâ ‘aşık ma ‘şuqasına işalle rahmet-i bî-nihâyet-i Rabb-i rahmâna vâşıl olasin dâer. Müdde’â ‘aleyh ben dağı ol câriye-i hüsnâya firîfte ve gülşen-i cihân-ârâsına şifteyin. Muhaşşal imâleye kâdir degülem dâryü imâleden imtinâ’ eder. Pes ‘İvaz Efendi, adamlar siz iki[ri]z dağı da ‘vâ-yı ‘aşk u mağabbet edeyorsunuz imdi her kaçğıñuz da ‘vâ-yı ‘aşıkide şadık ise kendüsin şu çâr-tâğdan aşağı perrân êtsün dâer. Hemân müdde’î bî-te’ hîr ü arâm kendüyi bâlâ-yı çâr-tâğdan perrân êtmege cesâret ü ikdâm edüp hâzır olan huddâm güçle men’ eyleyüp ammâ müdde’â ‘aleyh atlamadan imtinâ’ eder. Bu hâlden şofra ‘İvaz Efendi müdde’â ‘aleyhe eydür:³¹

‘Âşık oldur ki kıılır cânın fedâ cânânına
Meyl-i cânân êtmesün her kim ki kıymaz cânına

kurtarılması için bir çare bulunmasını yanıp yakılarak ve ayaklarına kapanarak kendisinden rica etti. İvaz Efendi gencin haline acıdı. Esirciyi mahkemeye getirtti. Önce yavaşlıkla söyledi, fakat bir türlü kandıramadı. Bunun üzerine hilei şer’iyeye müracaatla cariyeyi satana “eğer cariyeyi, dediğın kadar seviyorsan kalk bir kere oyna bakalım” dedi. Delikanlı hemen kalktı, oynamağa, göbek atmağa başladı. Sonra esirciye döndü ona da “kalk sen de oyna” dedi. Esirci “ben deli olmadım ki oynuyayım” deyince kadı hükme fırsat buldu, “demek ki bu adam mecnundur. Öyle ise alış veriş sahîh değildir. Halt etme, cariyeyi ver, pahasını geri al” diye hüküm verdi.”

³⁰ Metinde (چاریه) şeklinde yazılmıştır.

³¹ Bu beyitler Fuzûlî’nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde Mecnûn dilinden söylenen gazellerden birinin ilk iki beytidir (Doğan, 2475 ve 2476. beyitler).

Cânını cânâna vèrmekdür kemâli 'âşıkun
Vèrmeyen cân i 'tirâf ètmek gerek cânânına

Müdde 'â 'aleyh eydür: Ol bir mecnûn kimesnedür ki ben daħı dîvâne degülem ki
râh-ı mecânîne gidem. Ya 'nî kendimi göz göre böyle mehlekeye ilkâ edem dèr.
Hemân 'İvaz Efendi fırsat bulup imdi sen bunuñ cününına kendün i 'tirâf eyledün.
Mecnûnuñ ise bey 'i câ'iz degüldür, var yürî câriyeyi teslim eyle dèyü imâleye hûkm
eder. Kıt'a:³²

Hemîşe eyleyüben luţfı³³ derkâr
Esirgemek gerek mażlûmı kâđi
Ède 'adlile luţfı tâ ki andan³⁴ (25b-27b)

Sonuç

18. yüzyılın ortasında kaleme alınmış bir latife mecmuasında bulunan İvaz Efendi'ye ait beş latife, onun hayatıyla doğrudan ilgili ve biyografisine doğrudan katkı yapacak muhtevadadır. Buradan, özellikle topluma ve tarihe mal olmuş şahsiyetlerle ilgili çeşitli metinlerde buluna bu tür nakillere daha dikkatli ve önyargısız bakılması gerektiği anlaşılmaktadır. Mesela doksan yaşına yaklaşmış bir kazaskerin sakalını siyaha boyaması hadisesi akla pek inandırıcı gelmese bile hem bir latifeye konu olması hem de İvaz Efendi'nin azline sebep olan fetvadaki iddiaların içine girmesi bu olayın gerçekten yaşanmış olduğunu ortaya koymaktadır.

İvaz Efendi'nin sıra dışı hayatı, yaptırdığı camiye ve mezarına yansımış, döneminde emsalleri içinde farklı bir yere konumlanmasına vesile olmuştur. Düşmanlarının bütün engelleme çabalarına karşın kazaskerliğe kadar yükselen İvaz Efendi'nin bu başarısında padişahın desteğiyle birlikte ilminin genişliğinin de rolü vardır. Selanikî'nin ifadesiyle *a'lemü'l-ulemâi'l-mütebahhirîn* olan İvaz Efendi'nin İslam hukukuna dair eserleri de bunu desteklemektedir.

Kaynaklar

- Batiislam, H. D. (2013). Divan Edebiyatında Latife ve Hezl. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, s. 229-242.
- Beyazıt, Y. (2009). *Osmanlı İlmîyye Tarîkinde İstihdam ve Hareket: Rumeli Kadıaskerliği Ruznâmçeleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi (XVI. Yüzyıl)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Çavuşoğlu, M. (1970). Zâtî'nin Letâyifi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt XVIII, s. 25-51.
- Evliya Çelebi (1996). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi I. Kitap* (Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eyice, S. (2001). İvaz Efendi Camii. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 23, s. 490-492, İstanbul.

³² Metinde "Latife" başlığı kullanılmış.

³³ Metinde "luţfını" şeklindedir. Vezin gereği düzeltilmiştir.

³⁴ Son mısra eksiktir.

- Hafız Hüseyin Ayvansarayî (1281). *Hadîkatü'l-cevâmi*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Karasoy, E. (2019). *Mecmû'a-i Letâ'if ü Hikâyât*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Karatay, F. E. (1961). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, C. II: Filoloji, Edebiyat, Mecmualar*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları.
- Köprülü, O. F. (1997). Hafız Ahmed Paşa. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 15, s. 84-85, İstanbul.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî* (Haz. Nuri Akbayar). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Nev'î-zâde Atâyî (2017). *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmileti's-Şakâ'ik- Nev'î-zâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli* (Haz. Suat Donuk), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Özcan, A. (2001). İvaz Efendi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 23, s. 490, İstanbul.
- Özkan, S. H. (2012). XVI. Yüzyıl Kayıtlarına Göre Alâiye(Alanya) Sancağında Yer Adları Üzerine Bir İnceleme. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, Cilt 5, Sayı 3, s. 155-168.
- Pakalın, M. Z. (1946). *Tarihe Malolmuş Fıkralar, Nükteler*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.
- Peçevî İbrahim Efendi (1281). *Târîh-i Peçevî*. İstanbul.
- Sav, M. -Kara, Ö. F. (2016). Ayvansaray'daki İvaz Efendi Camisi'nde Yürütülen Son Restorasyon Çalışmaları. *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, Sayı 12, s. 24-41.
- Selanikî Mustafa Efendi (1999). *Târîh-i Selanikî* (Haz. Mehmet İpşirli). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uşşâkî-zâde İbrahim Hasîb Efendi (2017). *Zeyli-i Şakâ'ik- Uşşâkî-zâde'nin Şakâ'ik Zeyli* (Haz. Ramazan Ekinci). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ünlü, O. (2018). Abdurrahman Hibrî ve Hadâyiku'l-Cinân'ı. *Asia Minor Studies*. Yıl 6, Sayı 11, s. 183-212.
- Ünlü, O. (2019). *Azmî-i Gedüsî- Kitâb-ı Hiyel*. Ankara: Hermes Tanıtım Ofset.

İnternet Kaynakları:

- Doğan, M. N. *Fuzûlî-Leylâ vü Mecnûn*.
(<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10680,metinpdf.pdf?0>) (Erişim Tarihi: 03.11.2019).
- Eyice, S. Osmanlı'nın Kural Tanımayan Suskun Mabedi.
<https://www.yenisafak.com/ramazan/osmanlinin-kural-tanimayan-suskun-mabedi-2471699> (Erişim Tarihi: 03.11.2019).
- Kavruk, H.- Selçuk, B. (2017). *Filibeli Vecdî Dîvânı*.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55912,filibeli-vecdi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 04.11.2019)
- Macit, M. (2017). *Nedîm Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 03.11.2019).

